

ИСТОРИЯ

УДК 947.2:323.311

А. А. Дамарад

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

ПРАВЕРКА ПРАВАМЕРНАСЦІ НАДАННЯ ШЛЯХЕЦКАЙ ГОДНАСЦІ ДВАРАНСКІМІ ДЭПУТАЦКІМІ СХОДАМІ ГЕРОЛЬДЫЙ У ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX СТ.

Герольдыя была заснаваная ў Расійскай імперыі ў 1722 г. як дзяржаўная структура, якая займалася справамі дваранскага саслоўя. У яе абавязкі ўваходзіла складанне дваранскіх спісаў, назіранне за нясеннем дваранамі дзяржаўнай службы, кааптацыя ў дваранскае саслоўе асоб, якія дасягнулі адпаведнай прыступкі ў Табелі аб рангах, складанне гербаў. Пасля міністэрскай рэформы 1802 г. яна непасрэдна падпарадкоўвалася генерал-пракурору Сената. Герольдыя складалася з шэрагу экспедыцый: пошук і залічэнне ў дваранства, перамена прозвішчаў, уніфікаванне гербаў; узвядзенне ў чыны; рэвізія вызначэнняў дваранскіх дэпутацкіх сходаў і інш. З расійскіх тэрыторый па-за сферай кантролю Герольдыі знаходзілася толькі Вялікае княства Фінляндыя. Адной з задач Дэпартаменту Герольдыі Сената было складанне дзяржаўных, губернскіх і мясцовых гербаў, а таксама гербаў расійскага дваранства і дваранства, прынятага ў рускае падданства. Для ажыццяўлення задачы, звязанай са зборам матэрыялу для складання гербаў і іх мастацкім выкананнем, было заснавана 10 чэрвеня 1857 г. гербавае аддзяленне Дэпартаменту Герольдыі. Важным аспектам працы Герольдыі стала праверка рашэнняў дваранскіх дэпутацкіх сходаў аб зацвярджэнні ў дваранстве жыхароў беларускіх губерняў.

Ключавыя словы: Расійская імперыя, Герольдыя, законы, інструкцыі, справаздачы, дваранства, грамадзянства.

A. A. Damarad

Belarusian State Technological University

CHECK OF GIVING LEGITIMACY OF NOBLE DIGNITY BY NOBILITY DEPUTIES ASSEMBLIES IN HERALDRY IN SECOND HALF XIX CT.

Herold was established in the Russian Empire in 1722 as a public actors involved in the affairs of the nobility. Her responsibilities included drawing up lists of the nobility, the observation of the bearing of the nobility of public service, co-optation in the nobility of persons who have reached the appropriate stage of the Table of Ranks, drawing emblems. After the ministerial reform in 1802, it reports directly to the General Prosecutor of the Senate. Herold consisted of a series of expeditions: finding and attributing to the nobility, change names, emblems; production orders; revision of definitions noble deputy meetings and others. The Russian territories beyond the control of heraldry was only Grand Duchy of Finland. One of the objectives of the Department of Heraldry of the Senate was to make the state, provincial and local emblems and coats of arms of the Russian nobility and gentry, received Russian citizenship. To carry out this task associated with the collection of material for making arms and their artistic performance, was established June 10, 1857 Stamp branch of the Department of Heraldry. An important aspect of the work was to check Herold's solutions Nobiliary deputy meetings approving the nobility of residents Belarusian provinces.

Key words: Russian Empire, Herold, laws, instructions, reports, the nobility, citizenship.

Уводзіны. Да сённяшняга часу дастаткова падрабязна вывучана эксплуатацыя шляхтай шырокіх народных мас, яе ўдзел у антырасійскім, нацыянальна-вызваленчым руху, накіраваным на аднаўленне Рэчы Паспалітай. Выкананы таксама даследаванні, якія ўсебакова асвятляюць удзел выхадцаў са шляхты ў нацыянальна-культурным адраджэнні беларускага народа.

Але тое, што для самой шляхты з'яўлялася жыццёва важным, аб выжыванні ў новых умовах, засталася нявывучаным. Такім чынам, актуальнасць вывучэння дадзенай праблемы відавочная. Наша даследаванне якраз засяроджана на характары і выніках інтэграцыі шляхты беларускіх зямель у склад дваранства Расійскай імперыі. Асабліва важным у дзейнасці дваранскіх

дэпутацкіх сходаў стала вызначэнне парадку дакументавання прыналежнасці да расійскага дваранства, паколькі шляхта беларускіх зямель павінна была пацвярджаць сваё шляхецтва ў імперыі менавіта па гэтых правілах.

Асноўная частка. Знаёмства з дзейнасцю Герольдыі па праверцы рашэнняў дваранскіх дэпутацкіх сходаў аб прызнанні ў дваранстве будзе няпоўным без асвятлення спецыфікі адносін да шляхты адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак, у якіх былі аб'яднаныя землі колішняй Рэчы Паспалітай.

У Расійскай імперыі напачатку пацвердзіць шляхецтва і тытулы было адносна прасцей, чым у суседніх дзяржавах. Тут, у вялікай еўрапейскай краіне, прадстаўнікі новадалучаных заходніх земляў разглядаліся як апырэна большыя еўрапейцы за саміх рускіх. Пазней быў замацаваны парадак пацверджання іх тытулаў у расійскай Герольдыі. Праўда, для родаў, якія валодалі тытулам князя Свяшчэннай Рымскай імперыі, легітымацыя яго ў Расіі была дэфакта аўтаматычнай, паколькі ён карыстаўся вялікім аўтарытэтам і значэннем у Еўропе. Характарызуючы агульныя адносіны царскай адміністрацыі да шляхты беларускіх зямель, В. В. Швед справядліва адзначае, што «палітыка ўсіх цароў ад Кацярыны II да Аляксандра I была прадваранскай падобна палітыцы імператараў Аўстрыі ці каралёў Прусіі. Дзяржаўныя апараты трох захопнікаў зусім не зачыняліся перад добра народжанымі новымі падданымі. Феадальным паняццям, якім пакланяліся не толькі Расія, але таксама Аўстрыя і Прусія, быў характэрны свойскі касмапалітызм, заснаваны на тым, што рыцарскі стан, як і манархі ўсіх краін, адчуваюць сябе пэўным сатаварыствам» [1, с. 103].

Францішак Сапега, які пасля паражэння паўстання 1794 г. прысягнуў Кацярыне II, атрымаў пасаду тайнага саветніка, быў прадвадзіцелем дваранства Мінскай губерні. У 1793 г. у Гародні ён ажаніўся са старэйшай дачкой Станіслава Шчэнснага-Патоцкага, ваяводы Рускага, кіраўніка Таргавіцкай канфедэрацыі ў Польшчы. Шчэнсны-Патоцкі быў адным з тых, хто лічыў натуральным змірыцца з «новай нацыянальнай прыналежнасцю». Францішка Сапегу сучаснікі называлі чалавекам эксцэнтрычным, які робіць не тое, што ўсе, але адначасова адраваным вялікімі здольнасцямі.

Францішак Сапега быў гасцем у венскім імператарскім палацы і пры берлінскім каралеўскім двары, дзе ўраджаў манархаў сваімі ваеннымі званнямі. Аднак ён дастаткова спакойна адносіўся да праблемы пераходу ў расійскае дваранства, спасылаючыся на свой касмапалітызм. Праўда, трэба адзначыць, што ў 1822 г. Сенат Царства Польскага прызнаў княскі тытул

за родам Сапегаў, але да канчатковага прызнання яго ў Расійскай імперыі прайшло яшчэ больш за 50 год.

Яшчэ адзін з роду Сапегаў, Аляксандр Антоній, таксама ніяк не вызначыўся на службе ў Санкт-Пецярбургу. У самым пачатку XIX ст. ён падарожнічаў па Паўднёвай Еўропе, вынікам чаго стала праца «Падарожжа па славянскіх краінах». У 1807 г. на хвалі патрыятызму Аляксандр Антоній прыязджае ў Варшаву, дзе арганізуе знаходжанне Напалеона, за што апошні прызначае яго сваім ад'ютантам і афіцэрам гвардыі. У вайне 1812 г. Аляксандру Сапегу адводзілася значная роля – у ліпені ён увайшоў у склад Часовага ўрада Вялікага княства Літоўскага і ўзначаліў ваенны аддзел, але хутка выйшаў з яго па прычыне непаразуменняў з французскім камандаваннем. Адышоўшы ад спраў, Аляксандр Сапега праз 2 месяцы памёр ў родавым маёнтку Дзярэчын. Яго сын Лявон ад шлюбу з графіняй Ганнай Замойскай, праўда, паслужыў у расійскім войску. Аднак пасля таго як за ўдзел у паўстанні 1830–1831 гг. Яўстафія Казана Сапегі ўсе маёнткі гэтага роду ў Расійскай імперыі былі канфіскаваныя, Лявон выязджае ў Аўстрыйскую імперыю, дзе першым з роду Сапегаў пацвярджае ў 1840 г. свой княскі тытул у дзяржаве, якая ўдзельнічала ў падзелах Рэчы Паспалітай. Ён добра адаптаваўся ў Аўстрыі, з 1843 г. займаў пасады маршалка, падчашага і інш. у Галіцыі [2, с. 103].

У цэлым, працэс прызнання тытулаў Герольдыі мог займаць працяглы тэрмін. Паказальным тут з'яўляюцца адзначаныя дзеянні графаў Грабоўскіх. Яшчэ ў 1798 г. Віленскі Дваранскі Дэпутацкі сход прыняў пастанову, паводле якой Вільгельм Грабоўскі з сынам прызнаны ў дваранскіх правах і графскай годнасці [3, акр. 14, 17]. Затым 13 лістапада 1814 г. Гродзенскае губернскае праўленне пацвердзіла, што «Его Императорское Величество высочайше изволил называть фамилию члена Государственного Совета Царства Польского Степана, его брата Станислава Грабовских, с их потомством в графском достоинстве без предъявления на то дальнейших доказательств» [6, арк. 2]. Ужо ў 1836 г. такая ж працэдура была распачата ў Мінскай губерні, паколькі род Грабоўскіх праходзіў па спісах дваран Ігуменскага павета, які ўваходзіў у склад губерні Мінскай. Толькі праз год імператарскім указам Грабоўскія былі канчаткова зацверджаны ў графскай годнасці. Далейшыя дзеянні адзначанай графскай фаміліі датычыліся толькі далучэння да тытула нова-народжаных прадстаўнікоў роду.

Зацвярджэнне тытула графаў Корвін-Касакіўскіх адбывалася некалькі іншым шляхам. 25 ліпеня 1804 г. быў зацверджаны ў графскай

годнасці «бывший генерал войск польских» Юсиф Антонович Корвин-Касакоўскі [4, с. 160]. Астатнія прадстаўнікі гэтай фаміліі вымушаны былі даказваць сваю прыналежнасць да роду і, адпаведна, права карыстацца графскім тытулам, пакуль 19 сакавіка 1843 г. увесь род не быў прызнаны ў графскай годнасці [4, арк. 4].

Прадстаўнікі некаторых тытулаваных родаў займалі адныя і тыя ж пасады з пакалення ў пакаленне. Гэтак было, напрыклад, з графамі Борхамі, якія атрымалі тытул графаў Свяшчэннай Рымскай імперыі ў 1783 г. ад імператара Іосіфа II. З таго часу нашчадкі вознага Вялікага княства Літоўскага, старасты люцынскага Міхала Борха і карысталіся графскім тытулам. Вызначыліся графы Борхі на пасадзе прадвадзіцеляў дваранства Віцебскай губерні. У 1805–1809 гг. яе займаў Юзаф Генрык Борх, у 1838–1843 гг. маршалкам быў Караль Ежы Ян, які таксама вызначыўся як вайскавец, а потым старшыня дэпартаменту віцебскага губернскага суда і камер-юнкер імператарскага двара. Менавіта падчас знаходжання яго на пасадзе прадвадзіцеля дваранства Віцебскай губерні Сенат пацвердзіў права роду Борхаў на графскі тытул 20 верасня 1839 г. Акрамя Караля Ежы Борха, права на тытул атрымаў Аляксандр Антоній Станіслаў Борх, які быў камергерам і тайным саветнікам імператара. Яго шлюб з графіняй Сафіяй Лаваль-дэ-ла-Любрэр быў багаты на дзяцей. Так, у 1838 г. у сям’і Борхаў нарадзілася дачка Марыя, якая стала фрэйлінай вялікай княгіні Елізаветы Фёдораўны, а ў 19 год выйшла замуж за саветніка імператара князя Паўла Галіцына. Гэтакая набліжанасць адной з прадстаўніц графскага роду Борх да імператарскай сям’і непасрэдна дазваляе гаварыць аб ягонай канчатковай інтэграцыі ў склад дваранства Расійскай імперыі. Сапраўды, права новай княгіні Галіцынай з дому Борхаў на ўваходжанне ў пакоі імператрыцы дазваляе сцвярджаць, што яе графскі род адчуваў сябе нароўні з карэннымі расійскімі тытулаванымі фаміліямі. Дарэчы, і астатнія дзеці Аляксандра Антонія Борха таксама паказальна інтэграліся ў расійскае дваранства. Старэйшы сын Ежы быў генерал-паручыкам, камандзірам 21-й дывізіі расійскіх войскаў і камандантам Тэмір-хан-Шуры, а таксама флігель-ад’ютантам імператара, малодшы – Віктар – стаў камергерам цара, а малодшая дачка Вольга ва ўзросце 21 года выйшла замуж за князя Дзмітрыя Мікалаевіча Крапоткіна, генерал-маёра расійскай арміі.

Трэці з роду Борхаў, хто атрымаў графскі тытул у 1839 г., быў Ёзаф Казімір Пётр Борх, уладальнік маёнткаў у Рэжыцкім павеце. Яго асабістая кар’ера была больш сціплай, ён быў

«усяго толькі» камер-юнкерам Мікалая І. Нарэшце, граф Міхал Борх у 1850–1852 гг. таксама быў прадвадзіцелем дваранства Віцебскай губерні, аднак вызначыўся больш як літаратар і навуковец, а таксама меў непасрэднае дачыненне да смяротнай дуэлі А. С. Пушкіна і Ж. Дантэса [5, с. 119].

Прыведзеныя прыклады вымушаюць задаць пытанне аб прычынах такіх доўгіх разважанняў Герольдыі пра канчатковае зацвярджэнне дваранскай годнасці і тытулаў. Прынята лічыць, што галоўным тормазам тут былі занадта дарагія працэдурныя моманты: напрыклад, да 1867 г. усе дваранскія роды, зацверджаныя дваранскімі дэпутацкімі сходамі, а таксама тыя, хто з часоў Пятра I мелі замежнае дваранства, маглі быць зацверджаны Герольдыяй, толькі атрымаўшы дыплом (грамоту) з гербам.

Дыплом з усімі прыладамі каштаваў 250 рублёў. Значнасць гэтай сумы выклікала памян-шэнне попыту на гэтыя акты, у сувязі з чым узнікла неабходнасць прыняць меры да прадастаўлення дваранству больш лёгкай магчымасці атрымання герба. У 1867 г. было дазволена выдаваць жадаючым замест дыпламаў асобныя гербы на пергаментным лісце, што абыходзілася нетытулаванаму дваранству ад 62 да 114 рублёў. Акрамя таго, у 1839 г. цэнтральныя ўлады зацвердзілі новую форму дваранскіх дыпламаў. Вырашана было ўніфікаваць гербы, каб пазбегнуць паўтарэння эмблематыкі, а таксама ў сувязі з тым, што да гэтага часу пачалі пераходзіць да новага спосабу выяўлення гербаў – літаграфіі. Паколькі па меры наапаўнення дваранскіх дыпламаў яны ўключаліся ў «Агульны Гербоўнік», з 12-га тома выдання ў яго ўносілі дваранскія гербы толькі паводле новых правілаў, што патрабавала перагляду зацверджаных раней дыпламаў.

З іншага боку, самі рашэнні ўладаў аб асноўных напрамках дзейнасці Герольдыі стваралі дадатковы бар’ер у хуткім зацвярджэнні дваранскага звання. Пасля паўстання 1830–1831 гг. Камітэт Заходніх губерняў заняўся рашэннем шляхецкай праблемы. У 1831 г. быў выдадзены закон «Аб разборы шляхты ў Заходніх губернях і аб упарадкаванні такога роду людзей». Паводле закону шляхецкае саслоўе былой Рэчы Паспалітай было падзелена на тры катэгорыі: дваран, аднадворцаў і грамадзян Заходніх губерняў. Дваранамі прызнавалася толькі тыя, за кім гэтае званне было зацверджана Герольдыяй. На аднадворцаў распаўсюджвалася рэкруцкая павіннасць, а грамадзяне мелі магчымасць яе пазбегнуць, заплаціўшы адну тысячу рублёў. Аднадворцы і грамадзяне абавязаны былі выплачваць падаткі і выконваць павіннасці. Гэта вык-

лікакла значнае павелічэнне колькасці зваротаў шляхты ў губернскія Дваранскія сходы. У 1832 г. Герольдыя вырашыла правесці рэвізію рашэнняў дваранскіх дэпутацкіх сходаў аб пацверджанні шляхецтва. Гэтым жа ўказам дваранскім дэпутацкім сходам забаранялася выдаваць пацвярджэнне дваранства без зацвярджэння Герольдыяй. У выніку патрэба ў захаванні сацыяльнага статусу вымушала звяртацца і ў гэтую ўстанову. Велізарная колькасць дакументаў, што датычыліся шляхецкага пытання, літаральна засыпала Віленскую губернскую канцылярыю. Гэтым можна патлумачыць марудную працу ў складанні спісаў асоб, якія канчаткова пацвердзілі сваё дваранскае паходжанне ў Герольдыі, а таксама спісаў шляхціцаў Віленскай губерні, якія атрымалі дзяржаўныя чыны. Напрыклад, аж да 1843 г. цягнулася праца па складанні спіса родаў, якія прызнаны ў шляхецтве па Віленскай губерні яшчэ 19 кастрычніка 1831 г. Усяго ў спісе 212 прозвішчаў, аднак шмат якіх з іх выкраслены, таму нарэшце засталася толькі 179 родаў.

Само па сабе прадастаўленне дакументаў аб шляхецкім паходжанні не заўсёды дазваляла атрымаць статус двараніна Расійскай імперыі. Напрыклад, шляхцічы Гродзенскай губерні Грыгаровічы прыступілі да працэсу даказвання паходжання яшчэ ў пачатку XIX ст. Аднак, нягледзячы на прызнанні губернскім дэпутацкім сходам дваранскіх правоў у 1802 і 1838 гг., Герольдыяй Грыгаровічам двойчы было адмаўлена. Прычым губернскаму дваранскаму сходу асобна прадпісвалася прадаставіць звесткі «в какой разряд поступил». Падобны лёс напаткаў Івана Катоўскага, які ў 1830-я гг. быў запісаны ў мяшчане. У 1835 г. ён здолеў даказаць сваё шляхецтва на губернскім узроўні, але ў лістападзе 1840 г. быў выдзены ўказ Сената, дзе гаварылася, што «Временное присутствие Герольдии не может признать Котовского в дворянском достоинстве». Матывацыя адмоўнага рашэння таксама грунтавалася на тым, што Катоўскія не маюць ва ўласнасці маёнтка. Не мелі сваёй зямлі і Маслоўскія з Дзісенскага павета. З рашэння дваранскага сходу ад 1802 г. аб прызнанні Маслоўскіх у шляхецкай годнасці вынікае, што яны арандавалі зямлю ў памешчыцы Грабніцкай. У 1834 г. Васіль Сямёнавіч Маслоўскі разам з сынамі Амброзіем і Францам яшчэ фігуруе як шляхціч. Падрабязнасці пазбаўлення іх дваранскіх правоў невядомыя, але ў 1862 г. Франц Маслоўскі, шараговы Віцебскага пяхотнага палка, які размяшчаўся ў г. Чанстахоў, звярнуўся да камандзіра гэтай вайскавай часткі з дакументамі на дваранства. Зразумела, што нават пасля перасылкі гэтых дакументаў у

дваранскі сход яго саслоўны статус застаўся без змен. Інакш складваўся працэс пацверджання шляхецкіх правоў роду Івашкевічаў. Справа ў тым, што ў іх не было дакументаў на маёнткі Хадаркевічы і Парадневічы, хаця дэ-факта гэтыя ўладанні ім належалі. Гэта пацвярджалася сведчаннямі «от дворян и помещиков Минской губернии», на аснове якіх, а таксама іншых дакументаў губернскі дваранскі дэпутацкі сход двойчы, у 1802 і 1809 гг., выносіў рашэнні аб пацверджанні шляхецтва Івашкевічаў і ўнясенні іх у першую частку радаводнай кнігі.

Нават баронскія роды, якія жылі ў беларускіх губернях, не адразу змаглі пацвердзіць свой тытул. Напрыклад, баронскі род фон Афенбергаў: за некалькі стагоддзяў гэтая баронская фамілія падзялілася на некалькі ліній, адна з якіх жыла ў Курляндзіі, а другая – у Мінскай губерні. Прызнанне баронскага тытула для апошняй зацягнулася амаль да першай сусветнай вайны. Курляндская лінія фон Афенбергаў указам Сената ад 3 красавіка 1862 г. атрымала права насіць баронскі тытул у Расійскай імперыі. Мінская галіна роду ўказам Сената ад 24 чэрвеня 1842 г. «признана в дворянстве без баронского титула» [6, л. 2]. Каб нашчадкі Стэфана фон Афенберга змаглі здабыць сабе баронскі тытул, спатрэбілася яшчэ больш за 50 гадоў, і толькі 31 кастрычніка 1913 г. імператарскім указам было дазволена карыстацца тытулам асобам, якія пацвердзілі дваранскія правы ў 1842 г., і быць перанесеным з шостай у пятую частку дваранскай радаводнай кнігі. На заканамернае пытанне аб тым, ці валодаў род раней тытулам, у архіўнай справе маецца выписка з радаводнай кнігі, у якой указана, што Пётр фон Афенберг, які памёр у 1788 г., быў баронам. Гэтакае доўгае па часе прызнанне, увогуле, законнага тытулу тлумачыцца пэўнымі аб'ектыўнымі прычынамі. Ян-Якуб фон Афенберг быў усяго толькі тытулярным саветнікам і працаваў штатным урачом бальніцы Мінскага дабрачыннага таварыства. Падобная сітуацыя складалася з прызнаннем у Расійскай імперыі баронскага тытула роду Нолькен. У атэстаце, выдадзеным шляхціцу Рэчыцкага павета Карлу Нолькену і падпісаным губернскім прадвадзіцелем дваранства Галынскім, сказана, што Карл Нолькен унесены ў першую частку радаводнай кнігі Магілёўскай губерні. Зразумела, аб баронскім тытуле не магло ісці ніякай гаворкі, тым больш што ён быў толькі партупей-юнкерам 22-га егерскага палка. Аднак унук Эрых-Мацыяса Нолькена, Густаў-Фрыдрых, зрабіў адносна больш удалую кар'еру на расійскай «стацкай» службе, атрымаўшы чын калежскага саветніка. Паводле ўказа Аляксандра II ад 27 сакавіка 1812 г. Г.-Ф. Нолькен быў «сопричислен» да

баронаў Вялікага княства Фінляндскага. Вызначэннем Сената ад 19 снежня 1855 г. род фон Нолькен уносіцца ў матрыкулы ўсіх трох губерняў Остзейскага краю, а таксама ў «Агульны гербоўнік». Пазней у баронскай годнасці былі зацверджаны цалкам паспяховыя па службе нашчадкі Густава-Фрыдрыха – унук, палкоўнік Станіслаў Іванавіч, і праўнук, Карл Станіслававіч. Апошні ў 1908–1910 гг. служыў губернатарам Магілёўскай губерні і валодаў фальваркам Недайкавічы ў Рагачоўскім павеце.

Заклучэнне. Такім чынам, дзейнасць дваранскіх дэпутацкіх сходаў, засяроджаная вакол вырашэння «шляхецкага пытання», была толькі першым крокам. Праверка правамернасці надання шляхецкай годнасці дваранскімі дэпутацкімі сходамі Герольдыяй паказвала непадрых-

таванасць цэнтральных уладаў да напружанай працы па канчатковым замацаванні статусу дваранства (прычым не толькі ў заходніх губернях, але і ў маштабах усёй краіны). Нават тытулаванае дваранства вымушана было чакаць зацвярджэння Герольдыяй. Аналіз паказвае, што гэты перыяд звычайна цягнуўся 2–3 дзесяцігодзі ці нават больш. Зразумела, што прадстаўнікі дваранства гэты час карысталіся ўсімі саслоўнымі правамі, а карысная і, здавалася б, прадукцыйная праца Герольдыі ніяк не спрыяла вырашэнню пытання ўключэння шляхты заходніх губерняў у склад дваранства Расійскай імперыі. Аднак, носьбіты шляхецкага звання вымушаны былі перадаваць у спадчыну не толькі багацце, але і неабходнасць чакання вырашэння свайго лёсу.

Літаратура

1. Швед В. В. Паміж Польшчай і Расіяй: Грамадска-палітычнае жыццё на землях Беларусі (1772 – 1863). Гродна: ГрДУ, 2001. 415 с.
2. Dunin-Borkowski J. Almanach blekitny. Genealogie żyjących rodów polskich. Lwow, 1908. 767 s.
3. НГАБ, фонд 319. Воп. 2. Справа 813. «Дело о дворянском происхождении графов Грабовских».
4. Васильевич С. А. Титулованные роды Российской Империи. СПб., 1910. 498 с.
5. Списки титулованным родам и лицам Российской империи. СПб.: Тип. Сената, 1892. 616 с.
6. НГАБ. Ф. 319. Воп. 2. Справа 2401. «Дело о дворянском происхождении рода фон Оффенбергов».

References

1. Shved V. V. *Pamizh Polszczaj i Rasiyaj: Gramadska-palitychnae zhyccyo na zemliah Belarusi (1772 – 1863)* [Between Poland and Russia: socio-political life on the territory of Belarus]. Grodna, GrDU Publ., 2001. 415 p.
2. Dunin-Borkowski J. *Almanach blekitny. Genealogie żyjących rodów polskich* [Blue Almanac. Genealogy of existing Polish families]. Lvov, 1908. 767 p.
3. NHARB. Fund 319. Minsk deputy assembly. Inv. 2. File 813 [The case for the nobility origin of dukes Grabovskin].
4. Vasiljevich S. A. *Titulovannye rody Rossijskoi imperii* [Titled families of Russian Empire]. St. Petersburg, 1910. 498 p.
5. *Spiski titulovannym rodam i litsam Rossijskoi imperii* [List of titled families and persons of Russian Empire]. St. Petersburg, Senate print Publ., 1892. 616 p.
6. NHARB. Fund 319. Minsk deputy assembly. Inv. 2. File 2401 [The case for the nobility origin of Fon Offenberg family].

Инфармацыя пра аўтара

Дамарад Аляксей Анатольевіч – кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і паліталогіі. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Свядлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: domorad@belstu.by

Information about the author

Damarad Aliaksei Anatol'evich – Ph. D. History, assistant professor of the Department of History of Belarus and Political Science. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., 220006, Minsk, Belarus). E-mail: domorad@belstu.by

Поступила 28.03.2015